

ІДЭЯ НЕЎМІРУЧАСЦІ Ў ПАЭТЫЧНАЙ АНТАЛОГІІ АЛЯКСЕЯ ПЫСІНА

Паэтычная анталогія Аляксея Пысіна – канцэптуальнае ядро яго мастацкага свету – выяўляецца ў экзістэнцыйна значных катэгорыях быцця: жыццё – смерць. Эмпірычны вопыт былога салдата стаў стымулам для філасофскага і паэтычнага асэнсавання трагічных сутыкненняў жыцця і смерці на вайне. Яшчэ В. Бечык прыкмеціў у творах А. Пысіна “жаданне адваяваць сяброў у нябыту, сцвердзіць іх месца сярод жывых...” [1, с. 74]. Паэт, насамрэч, не можа змірыцца з тым, што салдаты, якія ахвяравалі сабой, бяследна знікнуць з твару зямлі, таму невыпадкова ідэя несмяротнасці стала адной з цэнтральных у яго творчасці.

Кожная цывілізацыя, як вядома, мае ўласны пантэон вобразаў і сімвалаў, якія забяспечваюць псіхалагічную ахову і не сосьбітаў ад пагрозы небыцця і ўказваюць шляхі да ўвекавечвання асобы. У гады жыцця і творчасці А. Пысіна афіцыйна дамінавала атэістычная “аптымістычная філасофія” марксізму, якая прапаноўвала сацыякультурны варыянт вырашэння праблемы бессмяротнасці. Яго сутнасная аснова – гэта вера ў пасмяротнае жыццё чалавека ў выніках сваёй творчасці, дзейнасці. Пасля трагічных падзей Вялікай Айчыннай вайны ідэя сацыякультурнай неўміручасці стала надзвычай актуальнай у грамадстве, знайшла адлюстраванне ва ўсёй савецкай літаратуры (творы А. Твардоўскага, М. Танка, М. Аўрамчыка, К. Кір’енкі, А. Пысіна і інш.). Зварот да яе дазволіў героям вайны застацца жывымі ў *памяці* тых, дзеля каго яны ахвяравалі сабой.

Першапачатковы імпульсам глыбокага творчага асэнсавання А. Пысіным ідэі сацыякультурнай несмяротнасці стаў 1960-ы год – год смерці маці Хрышчы Рыгораўны: “*Паклічу да сябе суседзяў я, / Каб не пусцеў бацькоўскі одам, / Сваёй няшумнаю бяседаю / Жывых і мёртвых памянём*” [5, с. 84]. Відаць, адыход з жыцця блізкага чалавека абудзіў думкі аб парушэнні гармоніі ў свеце, бо смерць маці, як і смерць франтавых сяброў, – гэта вялікая трагедыя для А. Пысіна. З гэтага моманту матыў вечнай памяці, яго мастацка-філасофская інтэрпрэтацыя сталі адным з сутнасных аспектаў аўтарскай канцэпцыі свету і чалавека ў ім. Вяртаючыся відучым зрокам творцы на суровыя рубяжы баёў і перапраў, А. Пысін прамаўляў з надзеяй і цвёрдасцю: “*Нас, напэўна, ў свеце не забудуць, / Ўспомняць, што на свеце мы жылі*” [5, с. 181].

Памяць у мастацкім свеце А. Пысіна – актыўная, дзейная: лірычны герой адчувае, што абавязаны жыць і за сябе, і за палеглых аднапалчан (“*Не я адзін узяў на плечы / Яшчэ з акапаў груз вайны. / Нясу за тых, з кім развітаўся...*” [5, с. 70]). Паэтычная думка пра жаданае “ўваскрэсенне” франтавікоў вызначаецца настойлівасцю, неадступнасцю, у выніку чаго ідэйна-мастацкая функцыя памяці пашыраецца: памяць скасоўвае “мяжу” паміж жыццём і смерцю, што перадаецца ў вобразнай тканіне твораў праз

частае збліжэнне лірычнага героя і воблікаў спачылых салдат (адзін з ключавых вобразаў у гэтым плане – “*пабрацімства мёртвых і жывых*”). У вершы “Пахаваны тут франтавікі...” палеглыя воіны, што засталіся ў памяці жывых, нават “ідуць” у рэальны бой: “*А яны, бяссмерце ўжо спазнаўшыя, / Разам з намі йшлі / Нябачна / Ў бой. / І мы лёсам адчуваем іх...*” [5, с. 296].

Набліжэнне свету палеглых да свету жывых прыводзіць да таго, што лірычны герой А. Пысіна ў пастаянных думках-уяўленнях і трывожных снах існуе на мяжы быцця і нябыту, у свеце зямной рэальнасці і, так бы мовіць, віртуальнай. Мастацкую прастору некаторых вершаў запаўняюць эпічныя карціны, малюнкi, рэаліі побыту ў даўно пражытым прасторава-часавым абсягу:

*І добра мне. І маці не старая.
І брат жывы. І ходзяць к нам суседзі.
Вайна нікога ў нас не забірае,
І дома ўсе дарослыя і дзеці.*

*Яшчэ няўцешна ўдовы не галсяць,
Яшчэ касцоў гарматы не гукалі.
І тыя, што забіты, сёння косяць,
Ядуць на лузе салі з акуркамі... [5, с. 272]*

Складаны, часта драматычны і попыт асабістага жыцця паэта абумовіў шматаспектны характар выяўлення ім праблемы неўміручасці. У мастацкім свеце вылучаюцца прыкметы яшчэ адной ідэі – ідэі *біягенетычнай* несмяротнасці, сутнасці якой заключаецца ў прыродна-біялагічнай бясконцасці чалавека, дзе вызначальнай становіцца, словамі паэта, “*у жылы перададзеная кроў*” [5, с. 118]. Гэта ідэя з’яўляецца традыцыйнай для народнага светаўспрымання, але выступае па-свойму арыгінальнай у мастацкай канцэпцыі быцця. Дзеля яе паэтычнага ўвасаблення ў вершы “Байцам спячае рэквіем сасоннік...” А. Пысін выкарыстаў вобраз зерня, якое ў рэальнай прыродзе нараджае безліч сабе падобных, і не забыў нагадаць унукам: “*З драбнюткага зярнятка – ўсе калоссі*” [5, с. 118]. Непрыкметныя рысы – “*вочы, рукі*” – нагадваюць лірычнаму герою загінуўшых байцоў, якіх ён “*помніць юнымі*”: “*Малыя хлапчукі... / Ды гэта ўнукі, / Сыны сыноў тых колішніх сяброў*” [5, с. 118]. Нават знешняе падабенства ўмацоўвае надзею і веру ў “адраджэнне” памерлых у вобліку дзяцей і ўнукаў. У творы “Не ўсе бацькі забіты на вайне...” адзіны сын становіцца для маці нібы заменай фотаздымка, якога не засталася ад каханага, што прапаў без вестак: “*...ён кожнай рыскаю сваёй / Той незабыўны воблік дапаўняе*” [5, с. 102]. Апелюючы да прыродна-біялагічнай бясконцасці чалавека, паэт сцвярджаў неабходнасць аднаўлення жыццёвага кругавароту, парушанага ў выніку ваенных катастроф.

Адметнасць мастакоўскай ідэі ў тым, што яна распрацавана ў рэчышчы трагічнай наканаванасці маладога пакалення, якое гінула, не паспеўшы

падумаць пра свой генетычны працяг. Ненароджаных дзяцей, абарванае юнацкае жыццё аплаквае лірычны герой паэта. І калі вершы канца 1950-х – пачатку 1960-х гг. прасякнуты вялікім болем за ўсё пакаленне маладых і забітых (“*Без барод дзядоўскіх паміралі...*” [5, с. 78], “*—Па колькі, хлопцы, вам? – Па дваццаць*” [5, с. 101], “*Як загад аб наступленні – / Век кароткі ў юнакоў...*” [5, с. 174]), то ў творах канца 1960-х у памяці аўтара ўсплываюць больш канкрэтныя рысы мінулага, рэальныя героі вайны і іх трагічны лёс. Плынь эмацыйных перажыванняў паэта рухалася ў бок канкрэтызацыі ўспамінаў пра юных байцоў, з якімі ён сустрэўся некалі на ваенных шляхах (“*гвардзеец быў зусім хлапчук*” [5, с. 204], “*... Два сыны-танкісты згарэлі, / Не паспелі / ўнукам слова даць*” [5, с. 248], “*ні дачушкі, ні сына малага / Ў маладога камбата няма*” [5, с. 292]). Тым больш зразумелым становіцца эмацыйнае ўзрушэнне лірычнага героя, якое ён перажывае кожны раз, пазнаўшы ў крэўных нашчадках рысы бацькоў, якія ахвяравалі сабой, ратуючы маладзейшых салдат. Гэта адначасова і боль ад непапраўных страт, і здзіўленне, радасць ад спраўджанай перамогі жыццём: “*Шмат бацькоў на нядаўняй вайне / Ў жвір лягло ў шынялях і ў анчках / Дочкі, дочкі ў сяброў і мяне – Гэта ж іхнія родныя ўнучкі*” [5, с. 57]. Верш быў напісаны А. Пысіным у 1957 г., а ўжо ў 1960-я гг. у мастакоўскім набытку з’явілася некалькі твораў са зваротам да ўласнай дачкі (“*Дала мне маці гэту мову...*” – 1964, “*Пад гарою сады ў свежым лісці...*” – 1966, “*Вось дарога – дажджавыя пырскі...*” – 1967, “*Дымяцца воблакі над поўднем...*” – 1968, і інш.). У гэтых вершах на першым плане не проста генетычная сваяцкасць, а завет да дачкі даць далейшае жыццё памкненнем, перакананням і дасягненням бацькоў. У пысінскіх паэтычных свет, такім чынам, прыходзіць ідэя пераемнасці пакаленняў, якая раскрываецца, паглыбляецца і надалей, прычым на розных канцэптэуальных узроўнях (смерць і пакаленні, памяць і пакаленні, мір і пакаленні, прырода і пакаленні, час і пакаленні, вечнасць і пакаленні і інш.). Ідэя пераемнасці пакаленняў – гэта ўжо выхад на філасофскае асэнсаванне сувязі продкаў і нашчадкаў, для яе не з’яўляецца прынцыповым крэўнае сваяцтва, як для ідэі біягенетычнай неўміручасці. А. Пысін не абмяжоўваўся ўспрыманнем неўміручасці толькі як працягу жыцця ў родных нашчадках.

Мастацкае ўвасабленне А. Пысіным думкі аб няспыннасці чалавечага жыцця нясе на сабе і адбітак старажытнаславянскіх светаўяўленняў. Уплыў міфа на лірыку паэта апасродкаваны, адбываецца праз засваенне аўтарам філасофіі народных песенных твораў, у змесце якіх амаль заўсёды прысутнічаюць “трансфармаваныя міфы ці міфалагічныя сюжэты” [6, с. 15]. Фальклорныя творы розных жанраў захавалі мноства прыкладаў рэінкарнацыйных уяўленняў нашых продкаў, а рэінкарнацыя – гэта своеасаблівая трактоўка ідэі неўміручасці ў народнай свядомасці, яе вытокі ідуць ад старажытных Ведаў, дзе сэнс жыцця людзей тлумачыўся пераходам у іншую форму існавання. Нават калі А. Пысін у свае 1960 – 70-я не быў знаёмы са словам “рэінкарнацыя” ці тлумачэннем яго дакладнага сэнсу, у яго паэтычным слоўніку сустракаецца лексема “перасяленне”, ужытая ў

дачыненні да чалавечай душы (“Ноч у Ташкенце”). У савецкай, у тым ліку беларускай, паэзіі некалькіх пасляваенных дзесяцігоддзяў, ды і пазней, элементы фальклорных метамарфозаў нярэдка выкарыстоўваліся пісьменнікамі, калі размова ішла пра мастацкае ўвасабленне вобразаў памерлых ці ўласную несмяротнасць (асобныя творы Р. Гамзатава, А. Таркоўскага, Б. Слуцкага, М. Танка, К. Кірэенкі, Р. Барадуліна і інш.). Але ў А. Пысіна апеляцыя да пераўвасабленняў чалавека пасля смерці не адзінакая і глыбока канцэптуальная. І вобраз “*душ перасялення*” ў вершы “Ноч у Ташкенце” не выпадковы: у іншых творах гучаць неаднаразовыя намёкі на магчымасць існавання душы ў іншым абліччы (“... не ведаю я сам, / Чым яшчэ на гэты свет з’яўлюся...”, “Ты б мог прыйсці ў свет птушкаю, пчалой. / Ты б мог прыйсці бярозкаю, што ссёк, / Мурашкаю, што сок з пянёчка выпіла”, інш.).

Старажытныя вераванні ў перасяленне душ сталі асновай метафарызацыі і абагульнення пысінскай думкі аб праблеме вечнага жыцця. Скажам, у вершы “Сцяжынкі лясныя стаптаны да дзір...” паэт праецыруе радкі з народнай песні, пабудаваныя па прытчыну паралелізму (“*Дубочак зялёненькі, / Іванька малодзенькі*”) і ўзятая ў якасці эпіграфа, на блізкую для яго праблематыку – несмяротнасць палеглых салдат. “Сустрэча” лірычнага героя з дубамі – гэта метафарычнае спатканне з таварышамі, якія ажылі ў дрэвах: “—*Вунь дзед-брыгадзір, / А проў-лейтэнант маладзенькі. / Яшчэ ты кагосьці ўявіў і спазнаў / У дрэве з дустымі брывамі*” [5, с. 336]. У творах А. Пысіна душы памерлых, а гэта амаль заўсёды байцы, пераўвасабляюцца ў “*траву і гарыцвет*”, у “*іван-чай*”, становяцца “*пяском, травой, глінай*”. Пераўвасобленымі душамі могуць быць і “*Дняпроўская пушча*”, якая “*паўстала братамі, сябрамі*” [5, с. 336], і “*туя – дрэва хвойнае*” – “*як выдых цела і душы*” [5, с. 351], “*травінкі*”, “*лісце*” [5, с. 331], “*дубы*”, якімі “*з магіль устануць*” хлопчы-байцы [5, с. 33], іншымі словамі, усё, што каранямі звязана з роднай зямлёй. Менавіта зямля, якая ў паэтычным свеце А. Пысіна валодае “*амаль людскай душой*” [5, с. 258], прымае чалавека пасля смерці (“*сваю чаліку сустракае і горне да грудзей яе*” [5, с. 258]) і вяртае ў выглядзе раслін, мае дачыненні адначасова і да смерці, і да жыцця. Сугучная пысінская паэтычна-філасофская думка А. Куляшова аб тым, што “*зямля для ўсіх, хто там, для ўсіх, хто тут – / Адзіная сапраўднасць і бяспрэчнасць, / У ёй адной – іх вечнасць і нявечнасць...*” [3, с. 42] (паэма “Варшаўскі шлях”).

Надзвычай важнымі для разумення пысінскай трактоўкі неўміручасці выступаюць радкі з верша “Спіць зямля. Заснулі ў полі...”, у якіх адлюстраваны погляд на смерць як зыходны пункт для новага жыцця, вобраз зямлі адначасова ўвасабляе жыццё і смерць як узаемазалежныя пачаткі: “*Не трывожуся бязмерна, / Што сустрэнуся з зямлёй, / Возьме нас зямля і верне, / Тым, што сёння сніцца ёй*” [5, с. 264]. У творчасці А. Пысіна зямля можа выступаць даволі канкрэтнай субстанцыяй, у якой закладзена патэнцыйная магчымасць бесперапыннага існавання асобы. Не заўсёды беларускія паэты, нават сучаснікі А. Пысіна, у рэфлексіях на тэму жыцця –

смерці так дакладна называюць гэтую субстанцыю. Напрыклад, С. Дзяргай у верш “Я з дня і ночы спарышоў...” увёў вобраз невядомага вымярэння, якое дае пачатак жыццю і куды чалавек адыходзіць, каб “стаць зноў у вечны круг” [2, с. 141]. А. Пысін, абапіраючыся на традыцыі славянскай міфалогіі (нашы продкі ўяўлялі працэс смерці як адыход да зямлі-маці: “...З яе яны выйшлі, яна іх карміла, у яе яны вярталіся” [4, с. 18] і нарадзіліся з яе ў новым абліччы), самым найлепшым чынам здолеў скарыстаць вобраз зямлі для раскрыцця ідэі несмяротнасці.

Такім чынам, погляд А. Пысіна на праблему бяссмерця далёка неадназначны, нясе на сабе адбітак сацыяльна-палітычнай атмасферы часу, духоўнага клімату ў грамадстве, зведанага і перажытага самім паэтам. У паэтычных творах адбываецца пастаянны працэс вытлумачэння сутнасці адной з самых важных загадак быцця – неўміручасці.

Спіс літаратуры

1. Бечык, В. Правам салдата і сейбіта / В. Бечык // Свет жывы і блізкі : літ.-крыт. арт. / В. Бечык. – Мінск, 1974. – С. 73–81.
2. Дзяргай, С. Чатыры стыхіі : вершы і паэмы / С. Дзяргай. – Мінск : Маст. літ., 1988. – 271 с.
3. Куляшоў, А. Збор твораў : у 5 т. / А. Куляшоў. – Мінск : Маст. літ., 1974 – 1977. – Т. 5 : Творы розных гадоў. Крытычныя нататкі. – 1977. – 512 с.
4. Ненадавец, А.М. Каму пакланяліся продкі / А.М. Ненадавец. – Мінск : Навука і тэхніка, 1996. – 239 с.
5. Пысін, А. Выбраныя творы : у 2 т. / А. Пысін. – Мінск : Маст. літ., 1980. – Т. 1 : Вершы, 1948 – 1966. – 304 с.
6. Шамак, А.А. Уводзіны ў міфалогію беларусаў : вучэб. дапам. / А.А. Шамак. – Мінск : Беларус. дзярж. пед. ун-т, 1997. – 50 с.